ELİF ŞAFAK'IN *BİT PALAS* ROMANIYLA GEORGES PEREC'İN *YAŞAM KULLANMA KILAVUZU* ROMANININ KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ[1]

Mustafa EVER[2]

ÖZ

Bu makalede Elif Şafak'ın *Bit Palas* romanıyla Georges Perec'in *Yaşam Kullanma Kılavuzu* romanı biçim ve içerik açısından karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Benzerlikler, her iki eserin de on daireli bir apartmanı mekân olarak ele alıp buralarda yaşayan insanların hikâyelerini anlatmaları ve her iki eserin de biçim bakımından üst-kurmaca özelliği göstermeleridir. Farklılık ise yazarların amaçlarıyla ilgilidir. Elif Şafak, romanını tarihsel ve toplumsal bir bağlama oturtarak geçmişin geleceği belirlediği tezini yansıtıp Türkiye'nin 1950'lerden sonraki modernleşmesine muhalif bir söylem geliştirmektedir. Perec ise benimsediği Oulipo akımının etkisiyle tarihsel ve sosyolojik bir göndergesi olmayan bütünüyle oyuncul bir metin kurmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Bit Palas, Yaşam Kullanma Kılavuzu, üst-kurmaca, oyunculluk, apartman.*

Ever, Mustafa. "Elif Şafak'ın *Bit Palas*, Georges Perec'in *Yaşam Kullanma Kılavuzu* Romanlarının Karşılaştırmalı İncelemesi". *idil* 6.34 (2017): 1701-1714.

Ever, M. (2017). Elif Şafak'ın *Bit Palas*, Georges Perec'in *Yaşam Kullanma Kılavuzu* Romanlarının Karşılaştırmalı İncelemesi. *idil*, 6 (34), s.1701-1714.

[1]Bu makale Konya Selçuk Üniversitesi VI. Karşılaştırmalı Edebiyat Kongresi 2016'da sunulan "Bir Apartmandaki Yaşamlara Odaklanan Dört Romanın Karşılaştırmalı İncelemesi" başlıklı sözlü bildiriden üretilmiştir.

[2] Okt. Dr. Anadolu Üniversitesi, Yeni Türk Edebiyatı, mever(at)anadolu.edu.tr

A COMPARATIVE STUDY OF ELIF SAFAK'S *FLEA PALACE* AND GEORGES PEREC'S *LIFE: A USER'S MANUAL*

ABSTRACT

This study examines Elif Şafak's Flea Palace and Georges Perec's Life: A User's Manual comparatively in terms of form and content. The similarities consist of the fact that both works take place in a ten-flat apartment and narrate the stories of people who live there and both novels present a case of metafiction. The difference is about the authors' aims. Elif Şafak advances an adversary discourse about the modernization of Turkey after 1950s by placing her novel in a historal and social framework. Perec, on the other hand, constructs a playful text without any historical and sociological reference in keeping with the Oulipo movement.

Keywords: Flea Palace, Life: A User's Manual, metafiction, playfulness, apartment.

1.Giriş

Bu makalede Elif Şafak'ın *Bit Palas* romanıyla Georges Perec'in *Yaşam Kullanma Kılavuzu* romanını biçim ve içerik açısından karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçladık. İki eseri ele almamızın nedeni, her iki yazarın da eserlerini bir oyun üzerine inşa ederken on daireli bir apartmanı mekân olarak seçmeleri ve bu dairelerde yaşayan insanların birbirinden tuhaf hikâyelerini parçalı olarak anlattıkları oyuncul metinler ortaya koymaları yönünden benzerlikler sergilemeleridir. İki eser arasındaki farklılıkların da yazarların amaçlarıyla ilgili olduğu söylenebilir. Bu yönleri ele alırken öncelikle Bit Palas romanının biçimsel düzenlenişi üzerinde durduk, eserin üst-kurmaca ve anlatım özelliklerini verdikten sonra yazarın, tema olarak geçmişin geleceği belirlediği tezini apartmanda oturan kişilerin hikâyeleri üzerinden somutlaştırmaya çalıştığını göstermeye çalıştık. İkinci olarak Yaşam Kullanma Kılavuzu romanının biçimsel düzenlenişinde kendini gösteren yapboz yapısına işaret ederek yazarın amacının bu oyun üzerinden oyuncul bir metin ortaya koymak olduğunu vurgulayarak her iki eser arasındaki benzerliklere ve farklılıklara işaret ettik.

2. Bit Palas

Elif Şafak'ın *Bit Palas* romanı İstanbul'da 1966 yılında, "Art Nouveau (yeni sanat) tarzında, ker katı farklı bir mimaride planlanmış bir apartman olan Bonbon Palas'ın merkez alınarak modern hayatın içerisindeki ilişkiler ve ilişkisizlikler ağının çöplüğe dönüşmesi." (Gariper, 2010) teması üzerine inşa edilmiştir. On daireli bu modern apartmanda oturan insanların hikâyeleri, kendi bireysel geçmişleri yanında ülkenin ve apartmanın tarihiyle, apartmanı saran böcekler ve çöp kokusu sorunuyla ilişkilendirilerek anlatılmaktadır. Romanın anlatım yılı 2002'dir. Ancak yazar hikâyenin başlangıcını, apartmanın kurulduğu arsanın Ermeni ve Müslüman mezarlığı olduğu 1950'lere kadar geriye götürerek romana tarihi bir boyut katmaktadır. 1950'lerde göçlerle birlikte İstanbul büyüyüp modernleştikçe yeni binalara ve yollara duyulan ihtiyaç, mezarlıklar kaldırılarak sağlanan arsalarla giderilmeye çalışılmıştır. Bu aşamada mezarlıklarda yatmakta olan evliyalara ve diğer ölülere karşı, bir anlamda geçmişe karşı birtakım saygısızlıklar yapılmıştır. Yazar, mezarlıkların kaldırılması sürecinde halkın bazı kesimlerinin ve politikacıların bu türden saygısız tutumlarını, "ironik bir dille" (Gariper, 2010) uzun uzun anlatır. Böylece günümüzde, apartmanda yaşanacak olaylara tarihi bir arka plan hazırlanmış olur. Geçmişe karşı yapılan bu saygısızlıklar, günümüzde bu apartmanda yaşayanlara çeşitli sorunlar olarak geri dönecektir ki roman da, bu sorunları hikâye etmektedir.

Roman, on daireli Bonbon Palas apartmanının ve bu dairelerde oturanların hikâyelerini anlatırken aslında Türkiye'nin 1950'den sonraki modernleşme hikâyesini anlatmaktadır. Bu açıdan romanın sembolik ve alegorik bir yanı olduğu söylenebilir.

Öte yandan son sayfalara geldiğimizde anlarız ki *Bit Palas,* postmodern bir roman olarak, kendi oluşum hikâyesini de anlatan bir romandır. Hatta romanın temayı bir vesile olarak kullandığı da söylenebilir. O nedenle öncelikle romanın biçimsel düzenlenişi üzerinde durmak gerektiği kanısındayız. Ayrıca, *Bit Palas*'ın *Yaşam Kullanma Kılavuzu* romanıyla benzer yönü de daha çok biçimsel düzenlenişi bakımındandır.

2.1. *Bit Palas*'ın Biçimsel Düzenlenişi

Kırımlı'nın da dediği gibi, "Bit Palas romanı, üst kurmaca tekniği ile, 1 Mayıs 2002'de gösteride tutuklanan bir gencin hapishanede böcek korkusunu unutmak için uydurduğu olaylar şeklinde kurgulanmıştır." (2010:270) Romanda bir çerçeve hikâye, bu hikâyenin içine yerleştirilmiş başka hikâyeler vardır ve roman, kendisinin bir kurmaca olduğunu söylemektedir. Romanın başlık verilmemiş 9-16 sayfalar arasındaki ilk dokuz sayfası (***) ile ayrılmış iki bölümden oluşur. İlk iki buçuk sayfada "ben" diye konuşan bir anlatıcı vardır. Prolog adını verebileceğimiz bu bölümde anlatıcı, eskiden sokakta oynadıkları bir oyunun nasıl oynandığını şekiller de kullanarak anlatır. Oyun şöyle oynanmaktadır: Eskiden sokaklardaki yuvarlak çöp kutularının yuvarlak kapakları üzerine "aşk, evlilik, ayrılık, ölüm vb." türünden yazılar yazılıp kapak çevrilerek bunların kime rastlayacağına bakılır. Kapakta "Kime? Ne olacak? Ne zaman?" gibi sorular ve bunlara verilmiş; "hepimize", "ölüm", "ayrılık", "dün", "bugün", "yarın" gibi cevaplar vardır. Yazar, romanını bu oyun üzerine kurar. "Başlamak zor değil. Ufak tefek değişiklikler yaparak oyun biçiminde, aynı mantığı kullanabilirim ben de. Önce zamanlarını bulmalı hikâyenin: "Dün-Bugün-Yarın-Sonsuz Zaman" (…) "Ve bir cümle yeter de artar başlamaya: 2002 Baharında, İstanbul'da, birimiz, vaktinin tamama, çemberin yuvarlağa ermesini beklemeden öldü." (Şafak, 2006: 11)

Roman okundukça anlaşılacaktır ki aslında anlatıcı, yukarıda sözü edilen bir tür "fal oyunu" (Gariper, 2010) doğrultusunda hikâyesini anlattığı insanların dününü, bugününü ve yarınını anlatmaktadır.

Prologdan sonra (***) ile ayrılmış çerçeve hikâyede birinci kişi anlatıcı, Haksızlık Öztürk adlı bir kırk üç boyunda, turuncu saçlı bir böcek ilaçlamacısını anlatır. Haksızlık Öztürk, 1 Mayıs 2002 günü Bonbon Palas apartmanının önüne gelir. O sırada apartmandan çöpler çıkarılmaktadır. Haksızlık, daireleri ilaçlar. On beş gün sonra ilaçlama için yeniden geldiğinde ilk dairenin kapısını kapalı bulur. Yazar-anlatıcı bu noktada hikâyeyi keser ve, "Ama henüz bunlardan söz etmek için erken. Öncesi var çünkü ve tabii, daha da öncesi." (Şafak, 2006: 16) diyerek bir tam sayfaya "Öncesi…" başlığını koyar ve hikâyeye başlar.

Romanın "Öncesi…" başlıklı bölümü 33. sayfaya kadardır ve apartmanın bulunduğu bölgeyi, eskiden burada bulunan mezarlıkların nasıl kaldırıldığını anlatır. Bu bölüm hikâyenin 1966 yılında Bonbon Palas apartmanının kuruluşuna kadar olan kısmına ayrılmıştır. "Daha Öncesi…" başlıklı bölümde ise apartmanın tarihi ve kurucusunun hikâyesi anlatılır. "Şimdi…" başlıklı 63-377 sayfalar arasındaki bölüm Bonbon Palas'ın bugününde, apartman dairelerinde yaşayanların hikâyelerini anlatır.

Romanın epilog diyebileceğimiz "Ya sonra…" başlıklı kısmında, 380. sayfada yazar-anlatıcı şunları yazar: "Bonbon Palas mezarlıklar üzerine inşa edilmiş bir apartman. Kat kat çıkan dikey bir çizgi. O benim yalanım. Çünkü ben aslında tüm bunları oradan değil, hapishaneden anlatıyorum." Bu cümleleri kuran anlatıcı-yazar, romanı haşarattan korkan bir devrimci olarak böcek fobisini yenmek için yazdığını söyler. "Uzunca bir koridor üzerine yan yana sıralanmış on ayrı hücreden yedincisinde" (Şafak, 2006:379) kalmaktadır. Anlatıcı aslında 1 Mayıs 2002 günü gösteri yapan küçük grubun içinde yakalanmış ve sonradan Haksızlık Öztürk adını vereceği kişiyle birlikte emniyete götürülmüştür. Sonra Haksızlık serbest bırakılmış, kendisi tutuklanmıştır. "Böcek fobimi yenebilmek için bu hikâyeyi kurdum zihnimde" (Şafak, 2006:381) Anlatıcı, belli ki bu koridoru hayal gücüyle on daireli bir apartman olarak hayal etmiştir.

Görüldüğü üzere "Öncesi…" ile "Ya Sonra…" başlıklarını taşıyan bu iki bölümün arasındaki sayfalarda Bonbon Palas'ın ve dairelerde yaşayan kişilerin hikâyeleri anlatılır. Anlatım, üçüncü kişi ağzındandır. Ancak 7 Numarada oturan anlatıcı "ben" diye konuşur çünkü hapishane koridorunun 7 Numaralı hücresinde kalmaktadır. Bu bölüm kendi içinde daire numaraları ve oturanların adlarından oluşan başlıklar verilerek alt kısımlara ayrılır:

3 NUMARA: KUAFÖR CEMAL &CELAL,
1 NUMARA: MUSA, MERYEM, MUHAMMET
7 NUMARA: BEN
6 NUMARA: METİN ÇETİN VE KARISI NADYA
10 NUMARA: MADAM TEYZE VE ÇÖPLER
8 NUMARA: MAVİ METRES VE BEN
9 NUMARA: HİJYEN TİJEN VE SU VE BEN
2 NUMARA: SİDAR İLE GABA
4 NUMARA: ATEŞMİZACOĞULLARI…

Numaralar, olayların gelişimine göre sıra gözetilmeden birkaç kez tekrarlanır. Okurun, romanı bu başlıkları izleyerek okumasının romanın anlaşılmasını kolaylaştıracağı kanısındayız. Benzer bir uygulama Yaşam Kullanma Kılavuzu romanında da vardır.

2.2. *Bit Palas'ta* Apartmanın ve Kişilerin Hikâyeleri

Bit Palas romanında yazarın, tarihsel ve bir ölçüde de felsefi bir yaklaşımı olduğu söylenebilir. Yazar, önce hikâyesini anlatacağı insanların oturduğu apartmanın inşa edildiği yerin tarihini ve özelliklerini anlatmaktadır. Böylece hikâyelerin zamanını ve mekânını somutlaştırmaktadır. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi yazar, öncelikle 1950 öncesinde bir duvarla birbirinden ayrılmış biri Ermeni biri Müslüman iki mezarlığın boşaltılıp yerlerine yollar ve binalar yapılma hikâyesini politikacıların, hükümetin ve halkın tutumunu vererek anlatır. Sonra burada inşa edilen Bonbon Palas adlı apartmanının ve sahibi olan Kont General Pavel Pavloviç Antipov ve karısı Agripina Fyodorovna Antipova'nın hikâyelerini " Daha Öncesi…" başlığı altında, 1920'lere kadar götürerek anlatır. Bolşevik Devrimi'nden kaçan Beyaz Rusların İstanbul'a gelişini, yaşadıklarını, o dönem İstanbul'unu okuruz. General, bir kafeşantta vestiyerci olmuştur. Kafe sahibi, "Hayat ne tuhaf, değil mi Mösyö Antipov? Çöken bir imparatorluğun yıkılışının birebir tanıklarıyız. Siz bizden en az bir asır önce başladınız Batılılaşmaya." (Şafak, 2006: 41) diyecektir. Burada, o sıralarda yaşananların ve ileride anlatılacak olan olayların Batılılaşma, bir başka ifadeyle modernleşme sorununa bağlanacağının öncellenmesini gördüğümüzü söyleyebiliriz.

Art Nouveau tarzında yapılan apartmanın özelliği katlardan hiçbirinin diğerine benzememesidir. Bu, tabii, buralarda yaşayan insanların da birbirine benzememesine yol açacaktır. Yazar, apartman tarzı modern mekânların insana etkisini anlatmak istemektedir.

Romanda geçmiş zamanda yaşananlar özel bir öneme sahiptir. Daha romanın kurgusunun başlarında geçmişin ağırlığı hissettirilir. İlaçlama işleriyle uğraşan Haksızlık Öztürk ilk daireye yavru hamamböceklerini ilaçlamak için tekrar geldiğinde daireyi kapalı bulmuştur ve anlatıcı, "Öncesi var çünkü ve tabii, daha da öncesi ."(Şafak, 2006:16) diyerek ve Bonbon Palas'ın hikâyesine başlamıştır. Apartmanı saran çöp kokusu ve böceklerle "geçmiş" arasında bir neden-sonuç ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır.

Apartmandaki, çöp ve böcek sorunu, bir metafor olarak okunabilir. Çünkü 10 Numara'da oturan Madam Teyze, ki burada eskiden apartmanı yaptıran General ve karısı oturmuştur, apartman sahiplerinden kalan eski eşyaları atmamış ve yıllarca çöp biriktirmiştir. Yani onlardan miras almıştır. Bu, bir yerde tarihin sürekliliğini göstermektedir. Apartmanı saran çöp kokusunun Madam Teyze'nin dairesinden geldiği, böceklerin de oradan yayıldığı sonradan anlaşılacaktır. Psikanalitik açıdan bunun bastırılmış olanın dönüşü olduğu söylenebilir. Anlatıcı, "Oysa sahipleri değil, sadece hikâyeleri vardır eşyaların. Ve zaman zaman bu hikâyeler, onlara bulaşan insanlara sahip olur…"(Şafak, 2006:350) diyecektir. Olay anlaşıldıktan sonra Madam Teyze,

intihar eder. Anlatıcı şöyle yazar: "Bir son değildi çöplük. Yaşam sona ermiyordu orda; biçim ve öz değiştiriyordu sadece." (Şafak, 2006:259) Yetkililer evi temizleyip ilaçlayınca, Madam Teyze'nin geçmişi elinden alınmış olmaktadır. Madam Teyze intiharıyla da reddini ortaya koymuş, bir tür biçim değiştirmiş olur.

Bu arada anlatıcının da Bonbon Palas'ta dairelerin kapı önlerine konan çöpleri karıştırmaya başladığını, kaybolan çöpleri topladığını romanın sonlarına doğru anlarız. Anlatıcı, bunu yaparak içindeki nahoş hatıralara sahip çıkmak istemektedir. Anlatıcı, bu olaydan sonra ayrıca çöp sorunlarıyla ilgili yazılar da biriktirmeye başlar; böylece, bir çeşit Madam Teyze'ye dönüşmüş olur. Aynı zamanda bu, romanın nasıl ortaya çıktığına da işaret eder. Anlatıcının Madam Teyze'ye dönüşmeye başlamasının sebebi de kendi geçmişiyle ilgilidir. Böylece, apartmanın geçmişiyle anlatıcının geçmişinin benzer bir güzergâh izlediği anlaşılır. Anlatıcı, babasının huylarını, yani geçmişin mirasını devralmıştır. Anlatıcı, Ayşin'le evlendikten sonra babası gibi içmeye başlamıştır çünkü babası alkoliktir ve içerken karşısına onu ya da annesini oturtmuştur. Anlatıcı yıllar sonra kendisini, onun oturduğu sandalyede bulacaktır. Anlatıcı, hafızasının bite dönüştüğünü düşünür. *Bit Palas* adı da Bonbon Palas'a karşıt olarak buradan gelir. Hafızası kendisini kemirmektedir ki hafıza da tarih demektir.

Yazar, Bit Palas romanında Bonbon Palas apartmanının her dairesinde yaşayan birçok insanın birbirinden tuhaf hayat hikâyesini anlatmaktadır. Gariper (2010), kitabı bu yüzden,"Garip insanlar müzesi görünümüne sahip bir roman" olarak nitelendirecektir. Ona göre bu apartmanda, "İnsanları bir arada tutan şey değerler sistemi değil, Bonbon Palas'ta yaşamalarıdır." Ancak yazınsal olarak hikâyeleri bir arada tutan şeyin; yazarın, modern hayatın yalnızlaştırdığı insanları geçmişleri ve metaforik olarak çöp sorunuyla ilişkilendirerek anlatması olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak *Bit Palas*'ın geçmişte yaşanan birtakım olayların bireyleri ve toplumu bugün de etkilediğini, geçmişin bugünü belirlediğini anlatan, üst-kurmaca tekniğiyle yazılmış, kendi oluşum hikâyesini de hikâyeye dahil edip kurmaca olduğunu söyleyen başarılı bir postmodern roman olduğunu söyleyebiliriz. Roman, özellikle 1950'li, 60'lı yıllara odaklanmıştır. Bu yıllar, tek partili yaşamdan çok partili yaşama geçildiği, köyden kente göçün hızlandığı, Türkiye'nin hızla kentleşerek modernleştiği, dolayısıyla sosyolojisinin değiştiği yıllardır. Roman, çeşitli açılardan bu modernleşmenin getirdiği sorunlar üzerinde durmaktadır. Yazara göre modernleşme, bir yönüyle geçmişten kopma anlamında da gelmektedir. Oysa geçmişten kurtulmak mümkün değildir.

3.*Yaşam Kullanma Kılavuzu*

Georges Perec'in, *Yaşam Kullanma Kılavuzu* romanı 1978'de yayımlanmıştır. Enis Batur, yazdığı *Perec Kullanma Kılavuzu* adlı küçük kitabında roman için şunları söyler: "Anlatılardan, şiirlerden, deneme ve deneylerden, bulmacalardan ve düpedüz oyunlardan oluşan bir yapıtın doruk noktası sayılıyor bu roman." (1993:15) Batur romanın, türünün de başyapıtlarından biri olduğu kanısındadır. Ona göre yapıtın oluşmasında Oulipo akımının zihniyeti dünyasının vardır. Oulipo 1960'ta edebiyat tutkunu matematikçi La Lionnais ile matematik tutkunu edebiyat adamı Queneau tarafından kurulmuştur. Yazı ile matematiğin işbirliği bu akımın eserlerinde gözlenir. Tersten düz okumalar, bir harfin kullanılmaması, evirmeceler, akrostişler, matematik denklemlerinden çıkarımlar üretmeler vb. kullanılır. Kısaca oyuncul metinler üretilir.

Yaşam Kullanma Kılavuzu, Paris'te Simon-Crubellier sokağı 11 numarada olduğu varsayılan on daireli bir apartman üzerine kurulmuştur. Bu açıdan Elif Şafak'ın *Bit Palas* romanını on daireli Bonbon Palas üzerine kurmasıyla büyük benzerlik gösterir. Perec, ayrıca romanını 10x10'luk bir dördül üzerine, yani100 bölüm üzerine kurmayı tasarlar. Bir satranç tahtası gibi düşünülürse her karede bir rakam ve bir harf bulunacaktır.

Roman, zaman bakımından 23 Haziran 1975 olarak belirlenen tek bir gününün tek bir anına odaklanmıştır. "Oradan, James Sherwood'un doğduğu 1833'e doğru bir sonsuz tarama başlatır ve okura bu geniş takvimin dilimlerine dağıtır." (Batur, 1993: 44) Romanın şimdiki zamandan geriye doğru gitmesi, Bit Palas romanında da görülür. Orada da romanın şimdiki zamanı olan 2002'den 1920'lere kadar geri gidilir. Bu açıdan her iki roman benzerlik gösterir.

Roman, *Binbir Gece Hikâyeleri* gibi bir tür matruşka tekniğini kullanmıştır. Kendisini pek az hissettiren üçüncü kişi anlatıcı apartmanın bir odasına girer, orada bir nesneye odaklanır, nesne ile ilgili uzun uzun bilgiler verir. Bu arada, yine nesne ile ilgili olarak oradan bir başka zamana ve mekâna geçer, yine oradaki başka nesnelerle ilgili ayrıntılı bilgiler verir. Enis Batur, binlerce nesneden söz ettiği için kitabı bir züccaciye dükkânına benzetir. (1993: 54) Kitap, çeşitli kitaplardan alıntılarla oluşturulmuştur ve yazar, romanın sonunda hangi yazarlardan alıntılar yapmış olduğunu da yazar. Dolayısıyla *Yaşam Kullanma Kılavuzu*, metinlerarası bir metin olduğunu söyleyen bir romandır.

Yaşam Kullanma Kılavuzu'nun bir edebiyat gösterisi kitabı olduğu söylenebilir. Yapacağını yapmış, söyleyeceğini söylemiş roman türünün artık işi oyuna dökmüş biçimi olduğu da ileri sürülebilir. Şu soruyu sorarak ilerlemek mümkündür: Bu romanın meselesi nedir? Varoluşunun amacı nedir? Mahiyetini anlamak için her roman için

sorulmasının gerekli olduğunu düşündüğümüz bu soruların cevabı, bize romanı biçimlendiren ilkeyi verecektir. Kanımızca bu romanın meselesi kendisidir; kendisi dışında bir amacı yoktur. Dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan toplumsal bir meseleye, bir görüşe veya bir büyük anlatıya yönelmez; kanımızca, sadece roman biçiminde mükemmel bir yapı olarak var olmaya yönelir. Bunu da bir oyun olarak görür. 250'den fazla insan hikâyesi, binlerce kitap ve tablo, mobilya; şeyler, şeyler, şeyler vardır ama bunlar sadece betimlenir ya da hikâyeleri anlatılır. Dolayısıyla oyun, temel amaç gibi görünmektedir. Yaşam Kullanma Kılavuzu'nun bu yönüyle Bit Palas romanından bütünüyle farklı olduğu söylenebilir. *Bit Palas* romanında da oyunculluk vardır ve o da birtakım yazınsal denemeler yapar ama birtakım tezleri olmak bakımından Yaşam Kullanma Kılavuzu'na benzemez. *Bit Palas*, 1950 sonrası Türkiye'nin modernleşmesinin yarattığı sorunları eleştirel ve ironik bir tutumla sergilemeyi amaçlar.

3.1. *Yaşam Kullanma Kılavuzu*'nın Biçimsel Düzenlenişi

Perec, Öndeyiş bölümünde kitabı nasıl hazırladığının ipuçlarını vererek okuru yönlendirmektedir. Burada bir yapbozdan, yapbozun mantığından söz eder.

> (…) ağaçtan bir yapboz önce ayrıştırılıp sonra incelenecek bir parçalar toplamı değildir, bir bütündür, yani bir biçim, bir yapıdır; parça bütünden önce var olmamıştır, ne daha dolaysız ne daha eskidir ondan, parçalar bütünü belirlemez, bütün parçaları belirler; eksiksiz olanın ve kurallarının, bütünün ve yapısının bilinmesi, bunları oluşturan parçaların ayrı ayrı bilinmesine indirgenemez parçayla öteki parçalar arasında ilinti kurmaktır söz konusu olan ve bu anlamda yapboz sanatıyla go sanatı arasında bir ortak nokta vardır; yalnızca bir araya getirilmiş parçalar bir anlam ve okunabilirlik niteliği kazanacaktır; yapboz parçalarını tek tek ele almanın hiçbir anlamı yoktur... (2016:13)

Perec, yapboz oyununu anlatırken aslında romanın biçimsel yapısına işaret ederek okurun roman karşısında nasıl davranması gerektiğine de işaret etmektedir. Bir yandan da romanın içeriğinde büyük bir yapboz oyunu anlatılmaktadır. Yani Perec, biçim ile içerik arasında bir uyum sağlamaya çalışmıştır ve romanın en önemli yönü de kanımızca budur. Öndeyişin son paragrafı önemlidir:

> Sanıldığı gibi tek başına oynanan bir oyun değildir yapboz; parçaları yerleştirenin her hareketi, bu parçaların üreticisi tarafından kendisinden önce tekrarlanmıştır (…) her kombinasyon her dokunuş, her sezgi, her umut, her cesaretsizlik bir başkası tarafından kararlaştırılmış, hesaplanmış, incelenmiştir. (2016:15).

Perec bu satırlarda, kitabın yazarla okuyucunun ortak oynayacağı bir oyun olarak görülmesini ister ve her şeyin kendisi tarafından hesaplandığını ima eder. Hatırlanacak olursa *Bit Palas* romanının prolog adını verdiğimiz girişinde de sokakta oynanan bir

oyun, tıpkı Perec'in yapboz oyununu anlatırken yaptığı gibi şekillerle anlatılmakta ve roman bu oyuna göre şekillenmekte idi. Bu açıdan iki eser, büyük oranda benzerlik taşımaktadır.

Yaşam Kullanma Kılavuzu bir roman için az görülen özel bir biçimsel düzenleme ile hazırlanmıştır ve bu düzenleme romana dâhildir. Romanın okunma biçimine katkısı olacak biçimsel düzenlenişi şöyledir:13-15 sayfalar arasındaki "Öndeyiş" ile 553-554 sayfalar arasında "Sondeyiş" arasında hepsi ayrı bir sayfada başlık halinde belirtilmiş "Altı Kısım" ayrıca hepsi numaralanmış "Doksan Dokuz Bölüm" vardır. Bu bölüm başlıkları italik dizilmiş; Merdivenler, 1; Beaumont,1; Üçüncü Kat, Sağ Taraf, 1; Foulerot,2; Louvet, 3;Moreau, 4 gibi anlatılacak kişiyi ya da daireyi ya da yeri gösteren alt başlıklara ayrılmıştır. Alt başlıkların yanındaki rakamlar kitapta bu bölümlerin kaç kez anlatıldığını göstermektedir. 555. sayfada "Sondeyiş"ten sonra "Binanın Planı" başlığıyla verilen planda dairelerde oturanların adları verilmiş, eski oturanların adları ise italik dizilmiştir. "Ekler" bölümünde 559-616 sayfalar arasında "Dizin" vardır. 617-632 sayfalar arasında "Kronolojik Noktalar" başlığı altında 1833'ten 1974'e kadar olayların başlıkları Bazılarının Hatırlatılması" başlığı altında hikâyelerin adları verilmiştir. Son olarak 633. sayfada "Hamiş" başlığı altında yazarın "hafifçe değiştirilmiş alıntılar" yaptığı yazarların listesi verilmiştir. Bu yazarlar arasında Borges, Michel Butor, İtalıo Calvino, Flaubert, Kafka, T. Mann, G.G. Marquez, G. Perec, J.Verne gibi çok sayıda ad vardır. Ayrıca kitap, zaten Raymond Queneau'ya ithaf edilmiştir.

Romanın nasıl okunacağı bir sorundur. İlk sayfadan başlanarak sırasıyla da okunabilir ancak bu durumda bölümler arasında bağlantı kurmak çok zor olacaktır. Roman bize göre, "İçindekiler" sayfalarında belirtilen isimler izlenerek okunmalıdır. Her ismin yanında hangi ismin hangi sayfada ve kaçıncı kez anlatıldığı yazılıdır: Beaumond 4 kez ; Bartlebooth 5 kez; Rorscash 6 kez; Altamont 5 kez; Merdivenler 12 kez, Mahzenler 5 kez ayrı bölümlerde anlatılmıştır. Bu bölümleri kendi içinde sırasıyla okumak iyi bir yol olabilir. Fakat nasıl okunursa okunsun, romanın bağlantıların görülebilmesi için birkaç kez okunmayı beklediği söylenebilir.

3.2. *Yaşam Kullanma Kılavuzu*'nun İçeriği

Romanın kolayca ulaşılabilecek bütünlüklü bir hikâyesi yoktur. Anlatıcı, "Merdivenler, I" başlığıyla başlamaktadır.

> Evet, burada, böyle başlayacaktır. Biraz ağır ve yavaş bir biçimde, herkese ait olan ve hiç kimseye ait olmayan, insanların neredeyse birbirini hiç görmeden karşılaştıkları be renksiz, tatsız tuzsuz yerde, bina yaşamının uzak ve düzenli biçimde yansıdığı yerde başlayacaktı. (2016:19)

> Aynı binanın sakinleri birbirlerinden birkaç santimetre uzaklıkta yaşamaktadırlar (…) aynı zamanda aynı hareketleri yaparlar (…) birkaç düzine yaşam (…) Küçük yoksunlaştırıcı bölmelerine kapanırlar ve oradan hiçbir şey çıkmamasını isterler, ama çıkmasına izin verdikleri çok az şeyin de (…) merdivenlerden geçmesini isterler. Çünkü geçe her şey merdivenden geçer (…) Merdiven bu nedenle anonim, soğuk ve neredeyse düşman bir yerdir. (2016:20)

Kendisini nadiren gösteren üçüncü kişi anlatıcı, "Evet burada başlayacak: Simon-Crubellier Sokağı No 112'de, üçüncü ve dördüncü katlar arasında. Kırk yaşlarında bir kadın merdivenleri çıkmaktadır." (2016: 20). der ve sonra durmaksızın anlatır. Romanda diyalog yoktur; diyalogu sadece 119. sayfada birkaç cümle olarak görürüz. Merdivenlerdeki kadının elinde binanın üç plan taslağı vardır. Bina Plaine Monceau semtindeki, 17. Simon-Crubellier sokağının ortalarındadır. İkinci taslakta dairelerin düzenlenişi, sakinlerden bazılarının adları vardır. Bölümün son cümleleri önemlidir. Gaspard Winckler iki yıl önce ölmüştür. Bartlebooth, onun mirasçılarının bulunması için bir noter görevlendirir. Kadın, daireye girer. Wincler burada kırk yıl yaşamıştır. Üç küçük oda boştur. Küçük tezgâhı, küçük eğeleri gitmiştir, kare tablo da yoktur. Anlatıcı, bu kare tabloyu da anlatır. Üç kişi vardır tabloda. Eski daire yenilenecektir. Son cümle: "Gaspard Wincler öldü, ama o kadar sabırla ve o kadar titizlikle hazırladığı uzun intikam dinmedi daha." (2016:22) Wincler kimdir? Uzun intikam nedir? Bunlar okuyucuda merak uyandıracak unsurlardır. Wincler, romanın Sekizinci Bölümünde anlatılacaktır. Ancak bu uzun intikamın, romanın güç okunur yapısıyla ilgili olduğu söylenebilir.

Yazarın, içeriği verirken yoğun betimlemeli yazma tekniğini anlamak bakımından bir alıntı yol gösterici olacaktır:

> Salonda pek az mobilya vardı. Burası Wincler'in oturma alışkanlığında olmadığı bir odadır. Bütün gün atölye haline getirdiği üçüncü odada çalışıyordu. Hiçbir zaman evde yemek yemezdi; yemek yapmayı öğrenmemişti ve nefret ediyordu bu işten. Bin dokuz yüz kırk üç'ten beri, kahvaltısını bile Jadin ve Chazelles sokaklarının köşesindeki kahvede, Riri'de yapmayı tercih ediyordu. Yalnızca, çok iyi tanımadığı kimseler ziyaretine geldiğinde salona alıyordu onları. Yuvarlak bir masası vardı; masa açılıp genişletilebiliyordu ama çoğu zaman ihtiyacı olmamıştı buna. Ayrıca saman sarısı renkli altı iskemlesi ve kendi elleriyle yaptığı ve Esrarengiz Ada'nın başlıca sahneleriyle süslediği geniş ve alçak boylu bir köylü dolabı vardı: Richmond'dan kurtulan balonun düşüşü, Syrus Smith'in bunu mucizevi buluşu, Gedeon Spilett'in yelek cebinde bulunan son kibrit, bavulun bulunması ve bu maceraları olağanüstü biçimde Kaptan Grant'ın Çocukları'na ve Deniz Alltında Yirmi Bin Fersah'a bağlayarak sonuçlandıran Ayrton ve Nemo'nun yürek sızlatan itiraflarına kadar… Bu dolabı görmek, ona gerçekten bakmak için çok uzun zaman gerekiyordu. Uzaktan herhangi bir II. Henri stili bretonrustik dolabından farkı yoktu. Bu küçük boyutlu sahnelerin anlamını ancak sandığa yaklaştığınızda ve parmaklarınızla oymalara dokunduğunuzda anlayabiliyorsunuz; böyle bir eser ortaya koyabilmek için nasıl bir sabır, nasıl bir titizlik hatta nasıl bir deha gerektiğinin bilincine ancak o zaman varabiliyorsunuz. (2016:46)

Perec, bu alıntıda kısmen gözlemlenebileceği gibi, binada her ne varsa, bütün bu şeyleri tarihiyle, estetiğiyle, bıkıp usanmadan anlatacaktır. Burada olduğu gibi, binanın bir odasına girdiğinde önce odanı tarihini, orada kimlerin gelip geçtiğini, nasıl değişiklikler yaptıklarını, odayı ne tür eşyalarla doldurduklarını, bu eşyaların kimler tarafından üretildiğini, nasıl kullanıldığını anlatacaktır. Masa üstünde bir kitap varsa o kitabın tarihini, içeriğini, yazarını, başından geçenleri ya da başına gelenleri sabırla anlatacaktır. Duvarda bir tablo da varsa, o tabloyu kimin nasıl yaptığını, kimin satın aldığını, tabloda nelerin anlatıldığını da uzun uzun anlatacaktır.

Kitap üç binden fazla eşyayı, iki yüz elliden fazla insan hikâyesi içerir ama asıl olarak, yukarıda da söylediğimiz gibi, bir yapboz hikâyesi çerçevesi üzerine kurulmuştur ancak bütün bu kişiler romanın temel üç kişisinin zincirleme ilişkisine bağlı olarak ortaya çıkar: Percival Bartlebooth, Serge Valene ve Gaspard Wincler. Hikâye çok kısa bir özetle şöyledir: Bartlebooth, yirmi yıl boyunca Serge Valene'den suluboya dersleri alacaktır. Bunu izleyen yirmi yıl içinde dünyanın çeşitli ülkelerinde limandan limana giderek on beş günde bir resim tamamlayacak, bunları gönderdiği zanaatkâr Wincler de onları tahta parçalarına yapıştırarak, bütünlüklü bir yedi yüz elli yapboz oluşturacaktır. Üçüncü yirmi yıl içinde de Bartlebooth her on beş günde bir yeni bir yapboz düzenleyecek, en sonunda da onları tahta parçalarından söküp özel bir kimyaya batırarak sıfırlayacak, böylece yeniden yapılanma gerçekleşecektir. Bartlebooth'un bu yapboz programı, Yaşam Kullanma Kılavuzu romanının yapısıyla örtüşür. Perec, on daireli apartmanın her dairesini bir yapboz parçası gibi düşünmüş, onlar yazılmış ve kitap bütünlenmiştir. (Batur, 1993: 46)

Romanın, Bartlebooth, 5 başlıklı 99. bölümünde yer alan epigraf kitabın özünü anlatır. "Aynı zamanda sonsuzu ve geçici olanı arıyorum." Bu cümle, kitabın asıl kahramanı Bartlebooth'un hikâyesini açıklayıcı niteliktedir. Bartlebooth, Enis Batur'un belirttiği gibi, yapbozunun artık son karesine gelmiştir. Yapboz da küçük bir Çanakkale limanını göstermektedir.

> Tarih yirmi üç haziran bin dokuz yüz yetmiş beş ve saat birazdan akşamın sekizi olacak. Bartlebooth biraz önce yapbozunun başında öldü. Masa örtüsünün üstünde dört yüz otuz dokuzuncu yapbozun alacakaranlık içindeki gökyüzünde bir yerde henüz yerine konmamış tek parçasının kara deliği bir x'in neredeyse eksiksiz siluetini çiziyor. Ama ölünün parmakları arasında tuttuğu parça uzun bir süredir ve hatta ironik bir biçimde bir W şeklinde. (2016:552)

Bu W, kuşkusuz Wincler'in baş harfidir. Onun uzun intikamıdır.

4.Sonuç

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Perec'in *Yaşam Kullanma Kılavuzu*, kültür boyutu yüksek; entelektüel zevke hitap eden, oyuncul bir romandır. Yazar, romanı biçimsel olarak yapboz oyunu biçiminde kurgulamıştır. Romanın başlarında yapboz oyununu anlatarak kurguyu yapboz biçiminde gerçekleştireceğini ima etmiştir. Bir satranç tahtasında olduğu gibi, on daireli bir apartmanın her dairesini insanlarıyla, eşyalarıyla anlatırken aynı zamanda içerik olarak da yapboz oyununu kullanmıştır. Böylece biçim ile içerik arasında bir uyum sağlamıştır. Romanda edimlerini bir yapboz oyununa çeviren figürler anlatılmaktadır. Roman, bir oyun biçiminde kurgulanması ve on daireli bir apartmanı mekân olarak alması açısından Bit Palas ile benzerlik gösterir. Bit Palas romanı da, yazarın girişte açıkladığı bir tür "kişilerin başına gelecekte nelerin geleceğini işaret etme oyunu" üzerine kurgulanmış ve içerik olarak bu oyunun işaret ettiklerinin gerçekleşmesi anlatılmıştır. Mekân da on daireli bir apartmandır. Ayrıca, her iki eser de kendi oluşum hikâyelerini anlatan bir üst-kurmaca niteliği taşırlar. Bu açılardan iki eser arasında benzerlik vardır. Ayrıca romanı apartman dairelerini numaraları ve kişilerin adlarıyla bölümlere ayırmak bakımından da benzerlik vardır. Zamanı, şimdiden geriye doğru kullanma açısından da iki eser arasında büyük benzerlik vardır. Ancak *Bit Palas* romanı, tezleri olmak bakımından farklıdır. Romanda, Türk toplumunun 1950 sonrası yaşadığı değişime, modernleşmeye karşı eleştirel, muhalif bir tutum görülmektedir. Modernleşmenin getirdiği yabancılaşma, yalnızlaşma gibi sorunlar vardır. Şehirler dolmuştur, mezarlıklar kaldırılıp yerine yeni caddeler açılmakta, yeni binalar yapılmaktadır. Bu değişim sırasında geçmişle bağ koparılmakta, geçmiş unutulmaktadır. Oysa romanın tezine göre, geçmiş hiçbir zaman geçmez, gelecekte bir sorun olarak karşımıza çıkar ve insanları çeşitli biçimlerde rahatsız eder. Bit Palas'ta karşımıza çıkan çöp sorunu buna işaret eder ki bunun da, mezarlıklarla birlikte düşündüğümüzde, tarihi temsil eden sembolik bir anlamı vardır.

Kaynakça:

Batur, Enis. *Perec Kullanma Kılavuzu*. İstanbul: Mitos, 1993.

Gariper, Cafer ve Küçükcoşkun, Yasemin. "Elif Şafak'ın Bit Palas Romanında Çöplük Olgusu ve Arınma." Acta Türkika Çevrimiçi Tematik Türkoloji dergisi 2 (Temmuz 2010): 148-168.

Kırımlı, Bilal. "Elif Şafak'ın Romanlarında Milliyet ve Türklük Algısı". TÜBAR, XXVIII-(Güz 2010): 261-282.

Perec, Georges. *Yaşam Kullanma Kılavuzu* (5. Basım).Çev. İsmail Yerguz. Ankara: İmge Kitabevi, 2016.

Sakallı, Cemal. *Karşılaştırmalı Yazınbilim* (2. Baskı). Ankara: Seçkin, 2012.

Şafak, Elif. *Bit Palas* (7. Basım). İstanbul: Metis Yayınları, 2006.